

ביאורים

האם אנחנו בעולם של כאוס ושל התפרצויות חסרות כיוון? האם רק 'החזק שורד', ובעצם העולם מתקדם אל עבר שליטת החזק והאכזרי? האם ההיסטוריה בכלל מתקדמת לאנשהו, או שהיא רצף של תקריות שחוזרות על עצמן, ושום דבר לא הולך ונבנה כאן? האם יש מגמה למציאות, והאם היא טובה?

באופן גלוי אנחנו מוצאים את הטוב בלבבות בני האדם. לאדם הפרטי יש רגישות מוסרית, מה שבוטט עוד יותר בחברות אנושיות. לא נמצא חברה אנושית בלא עיסוק רציני בשאלות מוסר, ובלא ממשד מרכזי שנועד לעזור למסכן או להשכין צדק.

לא כן העולם. נראה כגולם חסר חיים, חסר הבנה ומטרה, המוכן באופן שווה לשימוש שלילי או לשימוש חיובי. כך הוא מראה את עצמו, וכך יכולות לראות אותו עיניים שטחיות. אולם לאדם בריא יש תכונה לחפש בכל בלאגן את העיקרון ש'חוזר על עצמו'. ברצף תקריות הוא מחפש 'תופעות', ובתגליות מוזרות הוא מחפש חוק טבע שישזור את כולן. האדם העמוק בהחלט יוכל לראות שמולו עולם בעל מגמה מוסרית חזקה, ההולכת ומופיעה.

מגמה זו טבועה בעומק המציאות, ובאמת המציאות זקוקה לה. נמצאנו למדע המוסריות היא נקודת חיבור חשובה בין האדם לבין המציאות. לאדם יש מוסריות גלויה, והמציאות מכילה בתוכה, בצורה עמוקה ומוסרת, מגמה מוסרית. לכן ככל שהמוסריות של אדם או של חברה גדולה יותר, כך גדול יותר החיבור שלהם אל נקודת העומק של המציאות, אל הנשמה של המציאות.

לפעמים דרושה עוצמה נפשית כדי להמשיך ולהאמין שהמציאות צמאה למגמה מוסרית. הסגנון הגלוי של הטבע זועק שרירותיות, ההיסטוריה מלאה בתקריות שליליות ובתקופות של הידרדרות, ואלה גורמים לתגובות שונות אצל בני אדם. יש הנחלשים ומאבדים את האמונה במציאות ההתעלות המוסרית, ולעומתם יש את אלו שנבנתה בתוכם הכרה חזקה ואיתנה שאינה נחלשת. אנשים אלו הם בעלי חשיבות עליונה לעולם, ולאורך זמן הם יעלו לגדולה, והשפעתם תלך ותתעצם. הן המציאות והן בני האדם זקוקים להם ביותר, ולמעשה אנשים אלה הם לב העולם.

הרחבות

• גם הרשעה תורמת להתקדמות העולם

והניצוץ האלהי שולט על הכל בעזו, ומדריך גם את החשף והרשעה לטהרתה של המגמה הנצחית האידאית האלהית. הרב קוק מסביר כאן שהרע אינו מנותק, יש בו 'ניצוץ אלוהי', וממילא גם הוא חלק מתהליך תיקון העולם.

בספר ישעיה כתוב: "יוצר אור ובורא חשך, עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה" [מה, ז]. הפסוק מחדש שהרע אינו תוצר לוואי; כשהקב"ה יצר את העולם כולו, הוא ברא גם את הרע. בעולת ראייה הרב קוק מסביר: "גם הרע הגמור, בצרופו אל הכלל כולו, משלים הוא את הטוב הכללי. וכל מציאותו (של הרע) הוא מפני שרק חלק קטן של הטוב זורח עליו... שתכליתו הטובה תבחן בצרופו עם הכלל של המציאות, 'בורא את הכל' [עולת ראייה א, עמ' רלח]. לדברי הרב בוקר, אנו מסוגלים לבחון את העולם מנקודת המבט שלנו בלבד, שהיא בהכרח חלקית. אולם, אם היה באפשרותנו לשקלל את מכלול המאורעות מראש העולם ועד סופו, היינו מצליחים לראות כיצד הרע בונה את העולם, ובעצם הוא חלק מהטוב.

דברים דומים כותב הרב קוק גם בעין אי"ה: "גם עצם מציאות הרשעים ורעותיהם שהם לצור מכשול לפי המחזה החיצוני. אבל למבין לעומקן של כל עלילות המציאות ומסיבותיהם, הוא יכיר איך סוף כל סוף הרע הגדול עצמו יסבב תכלית של טוב ושלימות, עד שיש להתפלל על חסד עליון וחכמתו הצפונה בזה" [עין אי"ה ברכות א, קל].

לעילוי נשמת צדיקה בת יוסף ומרים ע"ה
לעילוי נשמת שרה בת הרב הלל ע"ה

יחסים במוסר
ההוייה

המוסר הוא אחד מחזיונות ההוייה, והוא טבוע גם פן בכללות ההוייה, לפי אותו הערך שההוייה הכללית צריכה אליו, ובזה יש יחש גדול בין רוח האדם המתעלה בתכונת מוסריותו לההוייה כלה. והקבוץ החברותי, שהוא כבר חלק רשום ביותר מגלוי ההוייה לגבי גלוי ההוייה הנמצא ביחידים, לפי ערך גדולתו פך נפרת החטיבה המוסרית בקרבנו. ולפי אותה ההכרעה המוסרית שבקבוץ בתכונה נפשית שבו, פך יחושו אל העולם הגדול מצד האפי המוסרי, שבכללו הולך וגדול.

מקור מוסריות ההוייה הוא ההדרכה האלהית, שהדריכה את ההוייה, ומדריכה לכלל גלוי הנפשות המלאות איתניות של הכרה, לחדר אל האור המוסרי ולהפירו בתור נשמת ההוייה, היותר זורחת וחביבה, גם תחת המון הפסויים של המלחמות והצביון השערוי. שמתגלה לפי השטחיות של ההשקפה עליה, הנן עולות במעלות היותר רוממות במציאות, וחשיבותן בההוייה הכללית אדירה היא לאין חקר. הן הנה הנפשות אשר קרבת אלהים להן טוב, בעליהן מלאים הם עז וגבורה אלהית לפעל ישועות לאדם רב, והם מאירים לבני אדם את אור הצדק העליון ואבקת הישר המאיר באורה הגדול, הם מטביעים את חותם דרישת האמת וחפץ החיים בכל טהרתם ועזזם יחד על הכלל כלו.

בחקי ההוייה הרוחניים, ובעשרם הגדול, מתפשטת היא התכנית המוסרית במלא שליטה, אבל גם בחקים החמריים אין ניצוץ כבה, אורה הבהיר של התכונה הנובעת מצדק העולמיים הוא מערב בתוכיתם, עד שפכלם הנם מכשירים להיות משפיעים ומקבלים השפעה ממקור האור של המוסר המזקק בזקוקו האלהי, הטהור.

ומתוף שהאורה האלהית, המלבשת בהמגמה המוסרית הגדולה והכללית של כלל ההוייה, היא מפלשת את דרכה גם בכל כחות הטבע, הנראים פעושים את עבודתם כגלמים מתים בלא הבנה ומטרה, והם נכונים להשתמש בהם לכל רשעה ולכל הרוסים מוסריים שבעולם, כמו לכל מוסר וטהר של טוב, והניצוץ האלהי שולט על הכל בעזו, ומדריך גם את החשף והרשעה לטהרתה של המגמה הנצחית האידאית האלהית. המלאה צדק ומישרים, שהיא מכוננת את העז והגבורה, ומאזרת כח את תכן החיים וההוייה, על פן מלכותו בכל משלה, ועצת ד' היא תקום.

(אורות הקדש חלק ג, מוסר הקדש, מוסר ההנהיגה, עמ' ד)

מקור מוסריות
ההוייה
הנפשות שקרבת
אלוהים להן טוב

התפשטת
התוכנית
המוסרית

פילוס האורה
האלוהית אל
כחות הטבע

מחזיונות ההוייה - גילויי החיים שבהויה. טבוע - מוטבע. הערך - היחס. יחש - יחס, קשר מהותי. רשום - חשוב. החטיבה המוסרית בקרבנו - התכונה המוסרית של הקיבוץ הזה. יחשו - התייחסותו. איתניות - חוזק, ולהפירו בתור וכו' - לאפיין אותו כנשמת המציאות. המלחמות - המאבקים הרבים שבהיסטוריה העולמית. הצביון השערוי - הצורה החיצונית שמקרינה חוסר מוסריות (שערוייה). הן - הנפשות המוסריות. בחקים החמריים - חוקי הטבע. בתוכיתם - של חוקי הטבע החומרי. מפלשות - מופיעה ומגלה את עצמה. נכונים - מוכנים.

ביאורים

לפעמים נוצרת תחושה שאין בהכרח התאמה בין המצוות לבין המוסר הפנימי שבלבנו. כל שכן שהן אינן תואמות את טובתנו האישית. לכן יכול להתעורר באדם הרצון האישי לדאוג לעצמו, או לכל הפחות, אם הוא כבר מתאמץ עבור משהו אידיאלי חיובי, יעדיף לפעול למען הטוב הטבעי שבתוכו, ולא למצוות החיצוניות אליו.

אך במבט עמוק יותר ניווכח שההפך הוא הנכון. לא זו בלבד שהמצוות אינן מנותקות מהשאיפה המוסרית, אלא כל השאיפה המוסרית העולמית זקוקה לכל מצוה ומצוה, והיא אחוזה בהן. אחת הדרכים לראות זאת היא באמצעות התבוננות במכלול של המצוות ולא בפרטים. התמונה העולה מחוקי התורה היא תמונה של מערכת חוקים חיובית מאוד וטובה מאוד. כמו כן, במבט על התוצאות - רק בתוך מסגרת ההלכה היהודית אנו מוצאים כל כך הרבה אנשים במהלך ההיסטוריה שהתבלטו במעלות מוסריות יוצאות דופן. אם-כן, אנחנו יכולים להניח שגם כל הפרטים הקטנים, אפילו אלו שאיננו מבינים, מתאימים למגמה זו ונועדו בעבורה.

מהפך גדול לא פחות אנו עשויים לעבור כשניווכח לדעת שכל המגמה המוסרית, הכוללת את כל המצוות כפי שלמדנו, אינה נגד האדם או על חשבוננו, אלא רק מיטיבה אתו ועם חייו - אפילו בעולם הזה. מגמה זו מאיימת רק על אנשים שאינם יודעים מהי נפש האדם, מה הם צרכיה ומה משמח אותה. הנבון יודע שאם תהיה לו מגמה מוסרית, והיא תהיה מרכזית בחייו, הרי שהיא תעשה מהפך בכל חלקי חייו. כולם יקבלו צבע וחום, כולם יתמלאו משמעות. חייו יפסיקו להיות מפוזרים ומלאים בחיכוכים פנימיים וחרטות, ויתלכדו סביב מטרה עוצמתית מספיק וגדולה מספיק, שתוכל לכלול את כל הרגשות ואת כל החלקים שבאישיותו, ולשלבם תוך שהם מגיעים לשיא הפיתוח שלהם. לזה צריכים מגמה מוסרית גדולה מאוד, שאותה אנחנו מקבלים מהאומה, והיא - מהקב"ה, בורא החיים. מצות ה' באמת רק מאירה את העיניים ומחיה את הלב. רק מצות ה', שברא את הכל ויודע את עמקי החיים של הפרט והכלל, היא היחידה שיכולה להדריך אותנו במוסר שתובע מאתנו תביעה מוסרית מוחלטת.

הרחבות

• לשמר נטיות מוסריות

וְכָל הַטּוֹב שֶׁבְּעוֹלָם אַחֲזוּ הוּא בְּכָל נְטִיָּה מוֹסְרִית חֻזְקָה. הרב קוק מלמד שבכל נטייה מוסרית חזקה יש הרבה טוב, שכן המוסריות נובעת מהרצון להיטיב לאחר ולעשות את העולם כולו טוב יותר. משךך - אדם מוסרי הוא אדם אופטימי ושמח. ולהפך - אדם שאינו מאמין שהעולם מתקדם לטוב, הוא אדם אומלל ופסימי. מדבריו אנו לומדים שעלינו לשמר נטיות מוסריות אלו.

אף-על-פי שהרב קוק לא עודד את הצמחונות, הוא ראה בה נטייה מוסרית חשובה: "יש ענף עקרי אחד של התקדמות האנושיות היותר גבוהה, שהוא עומד כעת, לפי מצב הקולטורא (=התרבות) הנוכחית, רק במצב חלום נעים של איזה אידיאליסטים יותר קיצוניים, והיא שאיפה מוסרית טבעית לרגש היושר האנושי, 'שימת עין למשפטם של בעלי חיים במלא המובן'. הפילוסופיות האכזריות, ביותר אותן שפקרו גבוהה גבוהה, על-פי השקפתם על המוסר האנושי מנקודת הפילוסופיה הכללית, החליקו לאדם, כל אחד ע"פ דרכו, לחנק בקרבו לגמרי את רגש היושר בנוגע לבע"ח. אמנם לא הספיקו ולא יספיקו עם כל התחכמותם, לשנות את טבע הצדק הטבעי, אשר נטע יוצר האדם בקרבו. ואע"פ שביחש לבעלי-החיים הוא דומה ממש לזיק של גחלת כהה ועמומה הטמונה תחת גל אפר גדול מאוד, מכל-מקום אי אפשר להם להכחיש את המוחש בכל לב רגש, כי חסרון מוסרי כללי הוא במין האנושי, במה שלא יקיים את הרגש הטוב והנעלה, לבלתי קחת חיי כל ח', בשביל צרכיו והנאותיו" [חזון הצמחונות והשלום א].

חברות אנושיות מסוימות טוענות כי מבחינה מוסרית אין בעיה לקחת את חייהם של בעלי-החיים בשביל הנאת האדם. היהדות, לעומת זאת, אומר הרב קוק, לא מתעלמת מצערם של בעלי החיים, ואומרת כי אכן בעתיד הרחוק, כשהאנושות והעולם כולו יתקונו, נחל מאכילת בעלי חיים. זוהי דוגמה לנטייה מוסרית שעלינו לשמר, שכן מקורה הוא בקודש.

כָּל הַמוֹסֵר שֶׁבְּעוֹלָם אַחֲזוּ הוּא בְּכָל מִצְוָה, וְכָל הַטּוֹב שֶׁבְּעוֹלָם אַחֲזוּ הוּא בְּכָל נְטִיָּה מוֹסְרִית חֻזְקָה. כִּי אִיךָ יִהְיֶה טוֹב לְאָדָם, אִם לֹא אוֹצֵר הַמוֹסֵר יִהְיֶה מוֹכֵן בְּכָל מְלוּאוֹ בְּקֶרֶב לְבוֹ. אִם חֻזְקִים, חֻכְמִים, עֲשִׁירִים יִהְיוּ בְּנֵי אָדָם, כְּשֶׁמוֹסֵר יִחְסַר לָהֶם, יִהְיוּ אֲמִלְלִים לְאִין חֻזְקָה. וּמוֹסֵר לֹא בְּתוֹר אֶתָּא קְלִילָא°, אֶלָּא מוֹסֵר חוֹדֵר, מוֹסֵר מְמִלָּא קֶרֶב וּכְלִיּוֹת, מוֹסֵר נִשְׁאָב מִמְעַיְנֵי הַחַיִּים, מוֹסֵר הַמְשַׁלֵּב אֶת כָּל רִגְשֵׁי הַנְּשִׁמָּה הַיּוֹתֵר שׁוֹנֵים לְחֻטִּיבָה אַחַת, וּמְעַמִּידָם כָּלָם בְּמִלָּא צְבִיוֹנָם°, זֶהוּ דְּוָקָא הַמוֹסֵר שֶׁל הַחַיִּים, הַהוֹלֵךְ מִמְקוֹר הַחַיִּים, שֶׁמְפַעֵם° בִּיחִידִים מִמְעַיְנֵי הָאֵמָה°, וּבְאֵמָה מְחִי הַעוֹלָמִים, מִצְוֹת ד' בְּרָה מְאִירַת עֵינַיִם.

(אורות הקדש חלק ג, מוסר הקדש, מוסר המצוות, עמ' י')

ביאורים

ביומיים הקרובים נלמד את ביאור הרב קוק לדברי חז"ל כי 'חכם עדיף מנביא'.

לכל אחד יש בראשו תמונה על העולם, ותמונה זו, מתברר, חשובה יותר מהעולם עצמו. טובות מועטות יביאו לשמחה רבה אם הן מעבר לציפיות, וחיי פאר יעברו תוך סבל ותלונות אצל מי שבנה לעצמו בראש סיפור מסכן ולא הוגן לחייו. זהו כוח הדמיון. בהתאם לתמונה שבראש הוא מתייחס לאנשים, לעצמו, למציאות ולקב"ה. הדמיון יכול להרוס חיים - אילו ייצור לאדם עולם אפרורי ושלילי - ובכוחו גם לחבר אותו בצורה העמוקה ביותר אל הטוב והקודש, כשיבנה לו את המבט האמתי על המציאות - המבט האלוהי.

זהו כוחם של הנביאים. כשרונם התבטא ביכולת בלתי רגילה לחיות את העולם כמציאות רוחנית - וכל זה בצורה הכי מוחשית ומורגשת. הקדושה והמצוות, נשגבות הקב"ה וזוועת הרוע, הכל היה אצלם בצורה מוחשית, מה שהביא אותם למדרגה עצומה של חיבור לקודש ושל סלידה מהטומאה. חוזקם זה התבטא ביכולת מיוחדת להרשים את כל הרואה אותם. נאומיהם חדרו ללבבות, ואישיותם השאירה רושם עז.

אמנם, למעלתם הגבוהה הייתה מגבלה. רגש מוחשי כלפי הקדושה הופך אותה להיות חיה ו'בווערת', וזהו לא המצב האידיאלי בעבור חשיבה מעמיקה וקרה. כפי שלאחר אירועים טראומטיים, למשל, זקוקים למרחב של זמן כדי שתוכל להתפתח חשיבה צלולה.

זה היה חווקם של החכמים. דווקא בגלל ריחוקם הרגשי מהדברים, בהשוואה לנביאים, הדברים אצלם היו טעונים פחות וסוערים פחות, והם היו יכולים לנתחם בצורה קרה. הם היו יכולים להבין את אלו שרחוקים מהדברים, ולחשוב מה חסר אצלם בשביל לקרבם. לא היה ביכולתם ליצור להט ולזעזע שומעים, ולכן הם חיפשו את ההתנהגויות היומיומיות שיקדמו את העם. זה היה הפתח ליצירת בשורה חדשה: תקנות וגזרות. חוקים יומיומיים מחייבים.

כל זה - מכוח הנביאים. זעזועי הנביאים נשאר בעם. הנביאים הציגו את האידיאלים הגדולים בצורה חיה, ואף-על-פי שאנשי העם עדיין 'לא היו שם', חדרה אליהם השאיפה. כעת הם היו מוכנים לקבל מערכת שלמה של חובות יומיומיות, כשהמטרה ברורה לכולם.

הרחבות

• תפקיד הספרות

המשוררים והמליצים מתארים יפה את הדרת החיים בכלל, את כל פנותיהם היפות ביחוד הפוללות זרם רב וטל-חיים מרבה. תפקיד המשורר הוא לחשוף ולהאיר מחשבות, רגשות וחוויות חיים. דברים דומים על תפקידה של הספרות כותב הרב קוק בהקדמה לשיר השירים: "הספרות, ציורה וחיטובה, עומדים להוציא אל הפועל כל המושגים הרוחניים, המוטבעים בעומק הנפש האנושית. וכל זמן שחסר גם שרטוט אחד הגנוז בעומק הנפש, שלא יצא אל הפועל - עוד יש חובה על עבודת האמנות להוציא" [עולת ראייה ב עמ' ג]. עם זאת, מסייג הרב קוק ומוסיף ש"רק את אותם האוצרות שבהפתחם מבסמים הם את אויר המציאות, טוב ויפה לפתח" [שם].

גם ביחס לעבודת התשובה מציין הרב קוק את חשיבות הספרות: "רגשי התשובה בכל הוד יפעתם, בכל דכדוכי נפשם היותר עמוקים, מוכרחים להיגלות בספרות, למען ילמד דור התחיה את התשובה בעומק נפש, בתכונה חיה ורעננה, ושב ורפא לו" [אורות התשובה, יז, ה]. לדבריו, על הספרות לשקף את תהליכי הנפש הפנימיים שעוברים האדם והאומה. שיקוף של תחושות ומאווים טובים, מחוללים רצון להתקדמות אצל הקורא, "ושב ורפא לו".

לעילוי נשמת מו"ר הרב שאול בן הרב בנימין ישראלי זצ"ל
לבריאות והצלחת משה לוי בן הענה פערל הי"ו

בנהג שבעולם, המשוררים והמליצים מתארים יפה את הדרת החיים בכלל, את כל פנותיהם היפות ביחוד הפוללות זרם רב וטל-חיים מרבה, הם יודעים גם להציג לראיה את הפעור הפללי של הקלקולים שבחיים ולמחות נגדם בכל תקף. אבל לחדר לתוך-תוכם של כל הגורמים הפרטיים, איך מכשירים את החיים ומעמידים אותם על הבסיס הטוב ואיך משמרים אותם מפל קלקלה גם קטנה שבקטנות, שסופה להעלות שרטון גדול ולהרס הרבה מאד, דבר זה אין לו עסק עם כח-המדמה החם והעז, כי-אם עם החכמה המדיקת. כאן תחל עבודת הרופאים, החסכנים, המודדים, השופטים, וכל החכמים המעשיים.

למעלה מזה, הנבואה ראתה את זרם הקלקלה הגדולה של עבודה-זרה בישראל ומחיתה נגדו בכל עז, את הדרת נעם ד' אחד אלהיו ותתארהו בכל יפי זוהר, את ההשחתה של כל הפרעות המוסריות, רצון דלים, עשק אביונים, רצח ונאוף, חמס נשד, ותמלא רוח אלהים להושיע ולגדר ברום שיח קדש.

(אורות, זרעונים, חכם עדיף מנביא)

הדרת - הדר, יופי. לראיה - לעין כול. להעלות שרטון - להפוך לנזק חמור (ע"פ המדרש "רד גבריאל ונעץ קנה בים, ועלה בו שירטון (נעשה אי גדול בים), ועליו נבנה כרך גדול של רומי" (שבת נו)). כח המדמה - כוח הדמיון של המשוררים והסופרים. הפרעות - הקלקולים. רצון - שבירת.

ביאורים

אדם נשגב אינו זקוק לחוקים. הוא נמנע מפגיעה בזולת כיוון שזה מזעזע בעיניו, ולא משום שזה לא חוקי. הוא אדם משכמו ומעלה מכוח המוסר, אפילו מבלי לדעת מה בדיוק דרישות החוק. אמנם, אדם כזה עלול להתקשות להיות מחוקק, וכגודל הגובה שלו כך גדל הקושי שלו. החוק יונק מהמוסר, אולם הוא בנוי אחרת. הוא קובע מסגרות נוקשות, יוצר הרחקות, והוא נדרש להיות אפקטיבי גם על אנשים שישמרו אותו בצורה מלאכותית, ואפילו מתוך התמרמרות.

לתפקיד המחוקק מתאים איש עשייה, לא איש חזון. אצלו המעשים עיקר ולא הלב. איש העשייה תמיד התפעם מההשלכות הגדולות של המעשים הקטנים. כך הוא למד כיצד לנווט את אותן השלכות גדולות בעזרת שינויים קלים במעשים היומיומיים. זהו אדם שמודע למגבלה של נאומים חוצבי להבות לטווח הארוך. הוא רגיש לעזיבה אטית המזלזלת במעשים, שמבשרת על קריסה אטית אך ודאית - אפילו כשהלבבות נראים תוססים ומחוברים לחלום. הוא יודע שכשאין מוכנות יומיומית לעבוד - החיבור ה'רעיוני' לא יחזיק. זהו צד היתרון ש'חכם עדיף מנביא'. במבחן המעשה רק תקנות החכמים הצליחו לעצור ולשקם את הידרדרות העם, שהחריבה את המקדשים. לכן כוח החכמה פעל, ואילו כוח הנבואה התרחק ממנו יותר ויותר.

אמנם, אין כאן ויתור על גובה הנביאים, ולא ייתכן ויתור שכזה. החוקים היבשים מוגבלים ביכולת ההמראה שלהם, ולקראת סוף המהלך מוכרחים לחזור וליצוק לתוך המעשים את רוח האידיאלים העצומה. הקב"ה יישלח נשמות גדולות, הנחנקות מחוקים חסרי 'נשמה', ובהתחלה זה יגרום לשנאה לחוקים. אמנם הכרחי להבין שהחוקים אינם צריכים חיזוק. הבעיה היא לא בהם. קומה זו נבנתה כבר באופן יציב. ההמון כבר מסוגל להתמסר לחובות - ובלבד שיבין איזה רעיון גדול עומד מאחוריהן. בדורות אלה פעולות פרטיות לחיזוק שמירת החוקים לא תעזורנה. הרפואה תבוא רק מכוח החייאת האידיאלים הגדולים - שלשיאה נגיע רק בעזרת שיבת הנבואה. הנבואה, כשתשוב, תהיה נבואה שמכירה בגדולת החכמה עליה. נבואה שכזו, שמתחברת אל פרטי התורה וההלכה, דומה לנבואת משה רבנו, ששונה מיתר הנבואות בכך שנכללו בה פרטי תורה והלכה.

הרחבות

• עברה גוררת עברה

השְׁעוֹת הַדְּקוֹת, שְׁמֵהן מִצְטָרְפוֹת עֲבוֹת-הַעֲגָלָה שֶׁל הַחֲטָאִת. לפי דברי הרב קוק המעשים הקטנים, שנראים חסרי חשיבות, מצטרפים אט אט לחשבון גדול - בין בתחום העברות, מצוות ה'לא תעשה', ובין בתחום המצוות, מצוות ה'עשה'. מעבר לחשבון הפשוט, של הוספת מצוות או עברות ל'סל', התודעה הנפשית שאותה רוכש האדם בזמן ביצוע המעשה מובילה את מעשיו בהמשך, לטוב או למוטב. בדברי חז"ל אנו פוגשים זאת בפתגם הידוע: "מצוה גוררת מצוה, עברה גוררת עברה" [אבות ד, ב].

פירוש לדברים אלו מופיע במדרש תנחומא: "שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה, לא יצר (=יצטער) אדם על עברה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא ואפילו בשוגג ואפילו במזיד, ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידו אלא על מצוות הרבה שעתידות לבוא לידו" [ויקרא ו]. המדרש ממקד את תשומת הלב של האדם באווירה הרוחנית שהמעשה יוצר: מעשה רע, אפילו בשוגג, מרגיל את האדם לחטוא, ומעשה טוב מרגיל את נפשו של האדם לעשות מעשים טובים.

כיצד אפשר להסביר כלל זה? הרב קוק כותב: "הנני רואה איך העונות הם עומדים כמחיצה נגד האור הבהיר האלהי, הזורח ברב זהרו על כל נשמה, והם מחשיכים ומאפילים את הנשמה" [אורות התשובה ז, ה]. העברות יוצרות מעין מסך בין האדם ובין אלוהים, ובכך מרחיקות אותו ממנו. ככל שהאדם רחוק יותר, יותר קל לו לעבור עברות.

עבודת הכללים
ועבודת הפרטים

השְׁעוֹת הַדְּקוֹת, שְׁמֵהן מִצְטָרְפוֹת עֲבוֹת-הַעֲגָלָה שֶׁל הַחֲטָאִת. גִּידֵי-הַחַיִּים הַדְּקִים, שְׁמֵהֶם יִשְׂרְגוּ מִזְרְקֵי-הַדָּם הַגְּדוֹלִים, אֵלֶּה הֵמָּה הַמְסֻתְרִים הַצְּפוּנִים מֵעֵין כָּל נְבִיא וְחוֹזֶה. הַמִּצְוֹת הַמַּעֲשִׂיִּית פְּלֶן וּפְרָטִי הַלְכוּתִיָּהוּ, בְּכָל דְּיוֹקָם הַנִּמְרָץ, אִיךְ בְּהִמְשָׁף-הַזְּמַן עַל-יְדֵי קְיוּמָם וְתַלְמוּדָם, הַרְגָּלָם וְחִבְתָּם, יִצְאֵם הַנֶּעֱמָם הַפְּנִימִי הַחֲבוּי בָהֶם, וְזָרָם-הַחַיִּים הַאֱלֹהִי הַטָּהוּר יִגְרַשׁ בְּעֹז אֶת חֲשֻׁכַת עֲבוֹדַת-אֱלִילִים מִבְּלִי תוּכַל עוֹד קוּם, וְאִיךְ הַעֲזִיבָה הַאֲטִיט הַמְזַלְזֵל בְּמַעֲשֵׂים, בְּעֲנָפִים וְדִיּוֹקִים, מִפְּתַחַת דְּרָךְ שֶׁל הַרְסָה, מֵאֲבֻדַת אֶת הַפְּלִים שֶׁבָּם יִקְלַט הַרוּחַ הָעֲלִיוֹן, וּמִמִּילָא יִצַר לֵב הָאָדָם, הַדְּמִיוֹן הַמַּתְעֵה הַמְּלֵא צִיצֵי זָהָר מִבְּחוּץ וְאֲבָק רֵעַל מִבְּפָנִים, הוּא הוֹלֵךְ וְעוֹלָה מֵאֲלִיו, - דְּבָר זֶה לֹא נִתֵּן לְנִבְאוֹתָהּ בְּכֻלָּהּ, לְנִבְאוֹתָהּ שֶׁל אֲסַפְקֻלְרִיא שְׁאִינָה מֵאִירָה. אֲמָנָם נִתֵּן לְנִבְאוֹתָהּ שֶׁל מֹשֶׁה, אוֹתָהּ הַנְּבֹאָה שֶׁל פֶּה אֶל פֶּה, שֶׁל אֲסַפְקֻלְרִיא הַמֵּאִירָה, שֶׁרָק הִיא יְכוּלָה לְרֹאוֹת עֵץ שֶׁל הַכְּלָלִים וְדִיּוֹנָתָם שֶׁל הַפְּרָטִים כְּאֶחָד. אֲבָל לֹא קָם כְּמֹהוּ "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בִּישְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדַע ד' פְּנִים אֶל פְּנִים". וְהִצְרָכָה עֲבוֹדַת הַכְּלָלִים לְהַמְסֵר לְנְבִיאִים וְעֲבוֹדַת הַפְּרָטִים לְחֻכְמִים. וְחֻכְם עֲדִיף מִנְבִיא, מִה שֶׁלֹּא עֲשֵׂתָה הַנְּבֹאָה, בְּכָלִי מִלְחַמְתָּה הַחוֹצְבִים לְהַבֹּת אֵשׁ לְבַעַר מִישְׂרָאֵל עֲבוֹדַת אֱלִילִים וְלִשְׂרֵשׁ אַחֲרֵי עֲקָרֵי הַהֲשֻׁפְלוֹת הַיּוֹתֵר גְּרוּעוֹת שֶׁל עֲשָׂק וְחֻמָּס, שֶׁל רִצְחָ וְזִמְהָ, רְדִיפַת שֹׁחַד וְשִׁלְמוֹנִים, עֲשׂוֹ הַחֻכְמִים בְּהַרְחֵבַת הַתּוֹרָה, בְּהַעֲמַדַת תַּלְמִידִים הַרְבֵּה וּבְשִׁנוֹן הַחֻקִּים הַפְּרָטִיִּים וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם. "הַלִּיכּוֹת עוֹלָם לוֹ, אֶל תִּקְרִי הַלִּיכּוֹת אֶלָּא הַלִּכּוֹת".

בְּמִשְׁךְ הַזְּמַן הַרְבֵּה נִתְגַּבַּר עֲסָק הַחֻכְמִים עַל עֲסָק הַנְּבִיאִים וְהַנְּבֹאָה נִסְתַּלְקָה, אֲרָכּוּ הַיָּמִים וְהַכְּלָלִים הַחֲלוּ לְהִתְרַפֵּף, נִבְלְעוּ בְּהַפְּרָטִים וְלֹא יָרְאוּ הַחוֹצְבֵי. עַל פֶּן בְּאַחֲרִית הַיָּמִים שְׁצִמְיַחַת מִהֲלֵךְ שִׁיבַת אוֹר הַנְּבֹאָה תִּתְחַלֵּל לְהוֹפִיעַ, "אֲשַׁפּוֹף אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר", אֲזִי שְׁנֵאתָ הַפְּרָטִים תִּתְגַּבַּר, "חֻכְמַת סוֹפְרִים תִּסְרַח, וְאֲנָשֵׁי-הַגְּבוּל, אֵלוּ תַלְמִידֵי-חֻכְמִים שְׁמֹשִׁימִים גְּבוּל לְדַבְּרֵיהֶם, יִלְכוּ מֵעִיר לְעִיר וְלֹא יִחוּנְנוּ", - עַד אֲשֶׁר לֹא כְּפָרִי-בְּסֵר - כִּי-אִם כְּכַוְרִים מְלֵאִים טַל וְחַיִּים יִצְאוּ הַנִּיּוֹצְאוֹת שֶׁל הַתְּחַלַּת אוֹר הַנְּבֹאָה מִנְרַתִּיקָם, וְזוֹ תִּכְיֵר בְּכֻלָּהּ אֶת גְּדֵל פְּעֻלַת הַחֻכְמָה וּבְעֲנֻת צֶדֶק תִּקְרָא: "חֻכְם עֲדִיף מִנְבִיא", "חֻסֵּד וְאֲמַת נִפְגְּשׂוּ צֶדֶק וְשִׁלּוּם נִשְׁקוּ, אֲמַת מֵאֲרִץ תִּצְמַח וְצֶדֶק מִשְׁמַיִם נִשְׁקָף, גַּם ד' יִתֵּן הַטּוֹב וְאֲרַצְנוּ תִּתֵּן בְּבוֹלָה". וְנִשְׁמַתוּ שֶׁל מֹשֶׁה תִּשׁוּב לְהוֹפִיעַ בְּעוֹלָם.

(אורות, יְרֵעוּנִים, חֻכְם עֲדִיף מִנְבִיא - הַמְשָׁף)

הַשְׁעוֹת הַדְּקוֹת - מִשֶׁל לְקַלְקוּלִים קִטְנִים. עֲבוֹת הַעֲגָלָה - הַחֲבַל הַעֲבָה שֶׁבְּכוּחוֹ לְמִשׁוֹךְ אֶת הַעֲגָלָה. מִזְרְקֵי הַדָּם - הַעוֹרֻקִים. וְחִבְתָּם - הַאֲהַבָה לָהֶם. יִצְאָ - יִצְאָ לְאוֹר. אֲסַפְקֻלְרִיא שְׁאִינָה מֵאִירָה - נְבוֹאֵת הַנְּבִיאִים בְּרֵאִיִּה שְׁאִינָה חוֹדֶרֶת (לֹאֵיִית הַפְּרָטִים). לִשְׂרֵשׁ - לְעַקּוֹר בְּצוּרָה שֶׁהַדְּבָרִים לֹאֵיִחוּרוֹ. הַחֻכְמִים - אֲנָשֵׁי כִּנְסַת הַגְּדוּלָה שֶׁבִּיטְלוּ אֶת יִצְרָה הַעֲבוּדָה הַזֹּרָה. כְּפָרִי בְּסֵר - מִשֶׁל לְשֵׁאִיפָה לְכֻלָּלִים הַמְזוּלְזָלִים בְּפְרָטִים. וְנִשְׁמַתוּ שֶׁל מֹשֶׁה - רֵאִיִּה שְׁלֵמָה, הַמֵּאֲחַדֵּת אֶת הַכְּלָלִים וְאֶת הַפְּרָטִים.

ביאורים

רובנו מכירים אנשים שחיים בעיקר את העתיד. זה נפוץ מאוד וזה נורמלי. השאיפות וחלומות-העתיד הם מרכזיים מאוד בחיים של כל אחד, כי את חיי ההווה אנו רואים כבלתי מספקים, ואיננו רואים בהם מצב אידילי 'כדאי' כשלעצמו. אמנם, החיים לא מוכרחים להיות כאלה - וזה תפקיד המצוות. הראש שלנו עסוק בעתיד מכיוון שאין לו מספיק 'תוכן חיים' שירתק אותו עם ההווה. מי שעובד במשרד ונוזקק להזכיר לעצמו בלא הרף את המשכורת העתידית, זהו סימן שאינו אוהב ואינו מחובר למה שהוא עושה. מצב כזה הוא נורמלי ומצוי מאוד, אך אנחנו שואפים גבוה יותר. כשמחוברים וכשאוהבים את עיסוקנו, אנחנו בהחלט חיים את ההווה ומאושרים. הכל תלוי ביכולת שלי להתחבר אל מה שאני עוסק. אם-כן, הרי שאין חיבור עמוק ומוצק, כובש לבבות וחודר עד עצם הנשמה - כמו החיבור אל הקודש. בכוחן של המצוות לא רק להביא אותנו למציאות שכולה קודש, אלא אפילו להשפיע על ההווה - להפוך אותה למקפצה אל העתיד ובכך לקדש אותו בעצמו. כשאדם אוהב את העיסוק שלו הוא מפטיק לשקוע בעתיד ובימה יצא לי מזה, וכך כשאדם מתחבר לעבודת ה', כשהוא נצמד לדרך התורה וכשהוא מקיים את המצוה בכל לבו - הוא ירגיש בעצמו איך הוא מתחיל לחיות את ההווה. זוהי סגולה שמאיינת באופן מיוחד את הקודש, שאין חיבור אמתי ועמוק כמו החיבור אליו, וזהו כוחו הרוחני של הקודש - להפוך כל דבר לחשוב ולנשגב. רק לקודש יש את הכוח לחבר את כל חיינו, עד לפרטים הקטנים, עם המגמה הגדולה ביותר של המציאות. בעזרת הקדושה של המצוות אנחנו מתחברים למציאות כל כך נפלאה ונשגבה - שאפילו איננו משיגים אותה. זוהי מציאות שהרבה מעבר לחלומות המופרזים ביותר שחלמנו. לפעול על חיינו מהפך כל כך גדול - אפשרי רק בעזרת הכוונה מאלוהים. רק הוא מכיר את אותן עוצמות שטמונות בעתיד, ורק הוא יכול לעזור לנו להגיע אליהן, ולהתחיל לחיות אותן כבר בהווה.

הרחבות

• לא לפחד מהמוות

למדְרְגָה זו שְׂרָאוּי יִהְיוּ לְהִיּוֹת הַחַיִּים תְּכֵלִית עֲצָמִית. על אף שהאדם חי בעל כורחו, אפשר לחלק את מניעי האדם לשניים: אדם המונע בחייו בשל הפחד מהמוות, ואדם שלחיו 'תכלית עצמית'. בכוחן של המצוות להביא את האדם למצב שחייו אינם רק בתור פרוזודור לעולם הבא, אלא בעלי משמעות בפני עצמם.

באורות הקודש כותב הרב קוק: "כל עמל האדם טוב והולך הוא להינצל מן המות, ולא יבא למטרתו כי אם בהגדילו את נשמתו, ממקורה הפנימי. השיקוע בעפר החומריות, וההתלהבות הנפשית בכל ערכיה, הוא רק מגדיל את המות, וממילא הוא מוסיף יראה על יראתו, וכל מה מה שיתאמץ האדם שלא להתיירא מפניו לא יועיל לו כלום, מאחר שהוא משקיע את כל הווייתו בתכנים כאלה, שמות שולט בהם, והוא מהרסם ומכלה אותם" [אורות הקודש ב עמ' שפא]. כשהאדם חווה את העולם הזה מתוך העולם הזה, ומתרכז בחוויות וריגושים חולפיים, יהיה חבל עבורו לנטוש עולם זה, וממילא הוא יפחד מהמוות. לעומת זאת, אדם שמגדיל את נשמתו ופעולותיו נובעות מהנצח, חייו לא מרוכזים בעולם הזה בלבד והוא מפתח מהמוות. קיום המצוות הוא אחת הדרכים לחבר את החיים למושגים נצחיים: "התרופות האמתיות שבהן העולם הולך ומתשחרר משעבוד המות הן גנוזות באוצר חיים, בנשמתא דאורייתא (=בנשמת התורה)... [שם]."

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוּנוּ. המטרה של כל המצוות כִּלְכֵן היא שִׁיבִיאוּ אֶת הַחַיִּים כֻּלָּם לְמִדְרְגָה הַיּוֹתֵר נְעִלָה^ו, לְמִדְרְגָה זו שְׂרָאוּי יִהְיוּ לְהִיּוֹת הַחַיִּים תְּכֵלִית עֲצָמִית^ו. החיים ההוויים, שֶׁהֵם מְלֵאִים פְּגָמִים וְחִסְרוֹנוֹת, אֵינֶם רְאוּיִים כֻּלָּל שִׁיְהִי מִטְרָה אֶל הַמִּצְוִיאוֹת, "וְעַל כִּרְחֹק אֲתָה חַי". אֲמַנֶּם מַעֲבֵר הוּא הַהוֹנָה אֶל הָעֵתִיד, שִׁיְהִי הַחַיִּים אִז מִטְרָה לְעֵצָמָם וְלֹא אֲמִצְעִיִים, כִּי יִהְיוּ נְחַמְדִּים וּמְלֵאִים בְּחֻכְמָה, בְּגִבּוּרָה וּבְצִדְקָה, בְּשִׂמְחָה וּבְעִנְיָה. הַמִּצְוֹת, שֶׁהֵן עֲרוֹכוֹת כְּקוּיִם יְשָׁרִים הַמּוֹבִילִים אֶת הַחַיִּים לְאוֹתָהּ הַמִּטְרָה שֶׁהִיא קִדְּשָׁה, כְּאֲשֶׁר מְבַאֵר בְּגִדְרֵי הַקִּדְּשָׁה שֶׁאֵינּוּ אֲמִצְעִי^ו כִּי אִם תְּכֵלִיתִי, הֵן כְּבָר מְקַדְּשׁוֹת אֶת הַחַיִּים בְּמָה שֶׁהֵם מִתְחַבְּרִים אֲלֵיהֶם בְּהוֹרָה. הַקִּדְּשָׁה, שֶׁבְּנִיחָה עַל פִּי הָעֵתִיד הַיּוֹתֵר עֲלִיוֹן שֶׁל הַחַיִּים, אִי אֲפֹשֶׁר שֶׁתִּתְכַוֵּן כִּי אִם עַל פִּי מִצְוֹת ד', כִּי מִי זֶה יוֹכֵל לְדַעַת וּלְצַיֵּר אֶת עֵמֶק הַהוֹד שֶׁל הַחַיִּים הַתְּכֵלִיתִיִים, וְאֲנַחְנוּ מְלֵאֵי כֶסֶל^ו, עֵינֵינוּ טָחוּ וְלֹא נוֹכֵל לְהַכִּיר אֶת הַדְרַת הַחַיִּים הַקְּדוּשִׁים בְּעֵצָם אֲמַתְתֶּם, וְקַל וְחִמְרָה שֶׁלֹּא נוֹכֵל לְדַעַת אֶת הַחוּטִים הַמְקַשְּׂרִים אֶת הַהוֹנָה הַפְּגוּם אֶל הָעֵתִיד הַשְּׁלֵם, וּבִיּוֹתֵר שֶׁאֵין אָנוּ יְכוּלִים אֲפֹלוּ לְחַשֵּׁק בְּאֵמֹת לְהִיּוֹת צוֹעֲדִים אֶל הַמִּטְרָה הַקְּדוּשָׁה הַזֹּאת, כִּי אִי אֲפֹשֶׁר לְחַשֵּׁק כִּי אִם אֶת הַדְּבַר הַמְשֻׁגָּו. עַל כֵּן הָאֲמוּנָה תְּמַלֵּא לָנוּ בְּזֶה מְקוֹם הַהֲפָרָה הַשְּׁכֵלִית, אֲבָל הִיא בְּעֵצְמָהּ נוֹסְדָת עַל בְּסִיסָה שֶׁל עֵמֶק הַהֲפָרָה: יִדְעֵנוּ, שֶׁלִּפְנֵי אֵל דְּעוֹת צְפוּיָה הִיא הַתְּכֵלִית הַיּוֹתֵר נְשֻׁגָבָה שֶׁל הַחַיִּים, וְהַמִּטְרָה הָאֱלֹהִית יִדְעֵנוּ שֶׁהִיא קְשׁוּרָה אֶל תְּכֵלִית הַהוֹד הַיּוֹתֵר שְׁלֵם, שִׁיְתַעֲלוּ אֵלָיו הַחַיִּים, וְעַל פִּי אוֹתָהּ הַמִּטְרָה מְיֻסְדוֹת הֵן הַמִּצְוֹת. עַל כֵּן לֹא בְּמִטְרָה הַמִּצְוִיָּה לְעֵינֵי בְּשֶׁר הַפְּהוֹת אָנוּ מוֹצִיאִים אֶת הַקִּדְּשָׁה הַתְּכֵלִיתִית כִּי-אִם בְּמִצְוֹת, שֶׁהֵן מִצְוֹת מֵאֵת אֲדוֹן כֻּל הַמַּעֲשִׂים, מְקוֹר הַטּוֹב, "כֹּה אָמַר ד' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ ד' צְבָאוֹת. אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין אֱלֹהִים".

(עולת ראיה א עמ' תלד)

הַיּוֹתֵר נְעִלָה - הַיּוֹתֵר עֲלִיוֹנָה. **תְּכֵלִית עֲצָמִית** - שִׁיְהִי הַחַיִּים מִטְרָה בְּפִנֵי עֲצָמָם. **שֶׁאֵינּוּ אֲמִצְעִי וְכו'** - אֵינוּ אֲמִצְעִי לְצוּרֵךְ דְּבַר אַחֵר, אֲלֵא מִטְרָה בְּפִנֵי עֲצָמָה. **כֶּסֶל** - חוֹסֵר דַּעַת. **טָחוּ** - נִסְתָּמוּ. **הַמְשֻׁגָּו** - דְּבַר שֶׁאֲנַחְנוּ מְכִירִים וּמְבִינִים.

הקדמה

בתפילה ישנה מורכבות גדולה. מצד אחד, הצורך בה מובן ופשוט לרובם-ככולם של בני האדם המאמינים בהשגחה אלוהית. הפנייה של האדם בשיח לפני קונו אינה דורשת מאמץ מיוחד מצד האדם - מה שעשוי להיות מצוי בהרבה מצוות אחרות - וזאת מפני שהרגש הטבעי כמעט "מכריח" את התפילה. בין אם מדובר על תפילה באופן של בקשה על דבר גדול או קטן, בין אם היא באה כשבח על טובה שהגיעה, ובין אם זו תחינה לישועה מפני סכנה או צרה, חס וחלילה - הרי שהמתפלל עושה זאת באופן מידי וכמעט אוטומטי, כפי שהמציאות מוכיחה.

יחד עם זאת, התפילה מצריכה התבוננות על שאלות רבות כגון: כיצד פועלת התפילה? האם אכן היא משפיעה על המציאות? והאם על האדם? האם התפילה משנה את רצון הבורא, ואם-כן כיצד ייתכן שינוי בבורא? מדוע ישנו צורך בנוסח קבוע? ועוד שאלות רבות נוספות.

מורכבות זו יוצרת בעיה: בזמן שהאדם ניגש להתפלל הוא נעשה נבוך מול הצורך הטבעי שאותו הוא חש, לעומת השאלות הרבות שעשויות לנקר במוחו על מהות התפילה, ואם-כן - כיצד יוכל להתפלל? לעתים התשובות לשאלות הללו עשויות לפתוח אצלו כיווני מחשבה חדשים שלא היה רגיל אליהם בתפיסתו הבורסרית והילדותית. דווקא השאלות הללו מעלות את התפילה לדרגת ההבנה הראויה לה: ההבנה שהיא איננה "פנקס בקשות", אלא דרישה מהאדם להעמיד עצמו במקום רם יותר, ולהשתנות בעקבותיה. התפילה מרוממת את הרצון, נוטעת באדם את האידיאלים הגבוהים שבהם אנו מאמינים; עמידת האדם בתחנון מול קונו ממצה ממנו את הרצונות הטהורים והקדושים שבתוכו, ומשרישה אותם בו. כך נעשה האדם זכאי לשינוי שהקב"ה יחולל בחייו, לטובה שיקבל מאתו.

מתוך נגיעה בכתבי הרב קוק העוסקים בנושא תפילה, ננסה להיחשף לתפילה שאינה נועדה לתיקון בעיות העולם הזה בלבד, אלא הרבה מעבר לכך - לתיקון רוחני לאדם.

ביאורים

אדם יכול לגשת לתפילה בלי הבנה עמוקה של משמעותה ופעולתה, של מקורה ועניינה. אך ברור שאיכותה של תפילה הנעשית בלא התבוננות כזו, פחותה מזו של תפילה הבאה בשילוב ההבנה הזו. לכן כותב הרב קוק שהתפילה תבוא על תיקונה רק אם נבין יסוד חשוב מאוד ביחס אליה, והוא שהנשמה מתפללת תמיד. התפילה היא הקשר והפנייה של הנברא לבורא. הנשמה השוכנת באדם היא 'חלק אלוהים' שבו, ורצונה התמידי הוא לדבוק בשכינה. לכן כוספת הנשמה תמיד ליוצרה, מתגעגעת ופונה אליו, ואת זאת אפשר לכנות בשם "תפילה". על כל תפילת האדם היא אינה יצירת פנייה חדשה לבורא, בבחינת "יש מאין", אלא יש בה גילוי וחשיפה של הקשר התמידי של נשמתו. כמה מתיקות ונועם יש לאדם בתפילתו כשהוא מבין שבשעה זו, כשהוא מתפלל, הוא זוכה לקיים ולבצע את רצונה התמידי של נשמתו.

על פי מה שהתבאר בפסקה הקודמת, מובן מדוע מרגישה הנשמה מחנק וחוסר חיות אם האדם אינו מכוון כראוי בתפילה, ואינו מממש את רצונה של נשמתו לתפילה בכוונה. תפילה כזו אינה יכולה להיות ביטוי לתפילתה של הנשמה, מכיוון שהיא נאמרת מהשפה ולחוץ ולא באה מעולמו הפנימי של האדם. הדבר דומה לזרימת מים בנחל, שנפסקת בגלל מכשולים ואבנים בדרכה. ככל שישוב האדם לכוונת התפילה, בין אם יעשה זאת בהשקעה אישית ובין אם יקבל הארה עליונה של זוך שתביא אותו לתפילה טהורה, יסורו בהדרגה אותם מכשולים, והנשמה תשוב להופיע באדם במלוא עוזה. התפילה מרוממת לא רק את ההווה של האדם, אלא גם מכוונת את העבר ומרפאת אותו.

להצלחת אשר בן אסתר ורות בת ישראל הי"ו

תפילה

אין התפילה באה כתקונה כי-אם מתוך המחשבה שבאמת הנשמה היא תמיד מתפללת. הנשמה תמיד מתפללת הלא היא עפה ומתרפקת על דודה° בלא שום הפסק° כלל, אלא שבשעת התפילה המעשית° הרי התפילה הנשמית התדירית היא מתגלה בפעל. וזהו עדונה° וענוגה, הדרך ותפארתה, של התפילה, שהיא מתדמה לשושנה הפותחת את עליה הנאים לקראת הטל או נכח קרני השמש המופיעים עליה באורה, ולכן "הלואי שיתפלל אדם כל היום כלו".

(עולת ראיה, ענני תפילה, התפילה המתמדת של הנשמה, ב)

התפילה מבקשת מהנשמה את תפקידה. כשעברו ימים וימים בלא תפילה בכונה, מתקבצים בלב אבני-נגף° רבים, שמרגישים על ידם כבדות-רוח פנימית. וכשרוח הטוב חוזר, ומתנת התפילה נתנת ממרומים, הולכים בכל תפילה ומתפנים אותם המקשולים, והספורים° הרבים, אשר נקבצו בנחל הנובע של נשמת החיים העליונה, הולכים וסרים. ועם אותה העליה הנשמית, שהיא עולה בכל תפילה ביחש לערך זמנה°, אחוזים ידועים באים בתוך מרפא את חסרון העבר; אמנם לא גבת אחת נמנה° החסרון, אבל הולך הוא ומתמלא, והצהר של התפילה הולך ומגלה את אורותיו.

(עולת ראיה, ענני תפילה, התפילה המתמדת של הנשמה, ג)

הנשמה תמיד מתפללת

תפילה בכוונה מרפאת חסרון העבר

מתפללת - עורגת ומשתוקקת לקרבת אלוהים. דודה - אהובה, ה' יתברך. בלא שום הפסק - בתמידות. התפילה המעשית - בשעה שהאדם מתפלל. עדונה - נעימות. אבני-נגף - של מידות רעות ומחשבות קטנות. והספורים - מלשון 'סכר', המעכבים. ביחש לערך זמנה - לפי זמנה וסגולותיו. נמנה - יושלם.

ביאורים

ישנה שאלה פילוסופית גדולה שעומדת ביסודה של התפילה: כיצד ייתכן שיש לתפילה השפעה על המציאות, אם את המציאות קבע הקדוש-ברוך-הוא כבר מראש? הרי אם מתקבלת התפילה מסתבר שהיא שינתה את רצונו הראשוני של הבורא, והרי לא ייתכן שינוי ברצון הבורא! דוגמה לדבר היא תפילה על אדם חולה שיבריא. אם רצון הבורא שהאדם יהיה חולה, אך בזכות התפילה הבריאה החולה - הרי שהוא שינה את רצונו הראשוני בעקבות התפילה.

בשאלה זו דנו רבים וישנן בה גישות שונות. תפיסתו של הרב קוק, המבוססת על דברי ספר העיקרים, היא שברצון האלוהי אין שום שינוי, אלא רק באדם המתפלל. בעקבות התפילה הוא נעשה מוסרי יותר ומתוקן יותר במידותיו, ולכן הגזרה אינה חלה עליו, כי הוא שינה את פניו.

מכיוון שהשפעתה של התפילה נוגעת לתחום המוסרי של מידות האדם, ומכיוון שתחום זה נוגע בעיקר לקשר האדם עם סביבתו, הרי שמעלתה הגדולה של התפילה תהיה דווקא בקשר שלה עם הציבור. משום כך יש לכוון את התפילה הפרטית של האדם לזמנים שבהם הוא קשור עם תפילת הציבור - ואם אינו יכול להיות נוכח פיזית עם הציבור, לפחות ישתף עצמו עמהם בזמני התפילה.

עם זאת, יש להדגיש כי הכלל מורכב מהפרטים היוצרים אותו, ועל כן אין לאדם לבטל עצמו לגמרי באופן שלא ישים עיניו ולבו על תיקונו האישי, כי אם לא יהיה מתוקן בעצמו - הרי שהכלל כולו נפגע מחוסר השלמות הפרטית שלו. ועיקר כוונתו בתיקונו הפרטי צריך להיות למען תיקונו הכלל, וזוהי תהיה תפילתו שלמה. סיבה זו היא ההסבר לכך שאנו מחשיבים במבנה התפילה את ברכת "השכיבנו" כחלק מברכת "גאל ישראל" - כי התיקון הפרטי הוא נגזרת של התיקון הכללי.

הרחבות

• ערך התפילה בציבור

עקר התפילה ותכליתה הוא מצד ההתקבצות הציבורית. בגמרא מסופר שכשהיה רבי עקיבא מתפלל בציבור, היה מקצר את התפילה מפני טורח הציבור [ברכות לא, א]. במקום אחר מבאר הרב קוק שאמנם בתפילה ביחיד היה רבי-עקיבא מגיע להשגות עליונות ועמוקות, שהיו מעלות אותו למעלות עליונות - אך אף-על-פי-כן "באמת השייתוף עם הציבור בעצמו הוא דבר רם ונעלה עד מאוד, שמכריע את שלימותו הגדולה הפרטית של היחיד, כי כוח הרבים גדול מאוד ובהמשכו עם הציבור בכל פינותיו תמשכהו קדושת הכלל להנהגה מעולה ולמצב מוסרי נעלה" [עין אי"ה ברכות א, לא].

הכוזרי נתן טעם לתפילת הציבור: "ומפני זה קבעו לנו שיתפלל היחיד תפילת הציבור ושתהיה תפילתו בציבור בעוד שיוכל לא פחות מעשרה כדי שישלים קצתם מה שיחסר בקצתם בשגגה או בפשיעה ויסתדר מהכל תפילה שלמה בכוונה זכה ותחול הברכה על הכל ויגיע לכל אחד מהיחידים חלקו ממנה" [כוזרי ג, ט].

טעם נוסף לדבר נתן המהר"ל: "השם-יתברך רצונו בציבור דווקא... מפני כי הציבור הוא רצונו של הקב"ה. ודבר זה עניין עמוק כי אין מקטרג לציבור במה שהם ציבור יש להם כוח כללי ובצד הכלל אין חטא כי החטא הוא בפרטים אבל בכללי לא שייך חטא וקטרוג... [דרך חיים ב, ד]. הצד הכללי של כל יהודי הוא הצד הפנימי והנשמתי שלו, והצד הפרטי הוא הצד החומרי. ממילא החטא תמיד מגיע מהחומריות - הפרטית, ולא מהנשמה - הכללית. ולכן בכלל לא שייך חטא וקטרוג.

האדר"ת העיד על עצמו בצוואתו: "בתפילה בציבור נזהרתי הרבה ב"ה, וכל פעם היה לי יגיעות רבות ועמל רב עד שקבצתי עשרה, ומעודי נדמה לי באם אתפלל לעצמי כאילו לא התפללתי כלל".

"אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי: מאי דכתוב ואני תפילתי לך ד' עת רצון, אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפללים" (ברכות ת). עקר יסוד התפילה, שחקקה החכמה האלהית, שתועיל למלא בקשת האדם וצרכיו, הוא מה שהיא מועילה להטבה המוסרית של האדם, לרומם ולישב דעתו בחזק כחותיו הרוחניים. וההכרחיות הזאת של השתדלות ההדרגה המוסרית לאדם היא לא כל כך בהיותו יחיד ומתבודד, כי-אם מצד השתתפותו עם זולתו מבני האדם וכל חייו החברתיים. על כן עקר התפילה ותכליתה הוא מצד ההתקבצות הציבורית, כי להשלמת עצמותו של האדם באמתיות הדעות היה מגיע על ידי התורה גם מבלעדיו התפילה, אבל המוסריות הדרושה לחיי החברה היא נקבעת על ידי התפילה. נמצא שתפילת הציבור היא התפילה העקרית, וגם תפילת היחיד תתן פריה ותועלתה בהתחברו עם הציבור, ועת רצון, שבה קרוב התכלית של התפילה ויתרון פעולתה, היא בשעה שהציבור מתפללים.

(עולת ראיה א, עמ' רסא)

"פיון דתקיננו רבנן השכיבנו כגאלה אריכתא דמיא" (ברכות ד). אף שצריך האדם שישים מעיניו אל ישועת הכלל, מכל מקום צריך הוא להיות עסוק בשלמותו הפרטית, אלא שצריך שתהיה פונתו שעל ידי שלמותו יאחד אל הכלל, ובזה איננו נפרד מהכלל גם בהיותו עסוק בשלמותו הפרטית. על-כן, להוציא מדעת הסוברים לבקש רק שלמות הכלל ומצד עצמם ילכו בשרירות לבם, יש קצת הפסק, של בקשת הפרט, בסמיכות הגאלה לתפילה, שהיא מורה שכל פנייתו תהיה למען הכלל, אלא שאין זה הפסק כי-אם כתוספת מכשרת לענינה של הסמיכות הזאת בעצמה.

(עולת ראיה א, עמ' טטו)

יסוד - תכלית, מטרת. **פיון דתקיננו** - כיוון שתקנו חכמינו את ברכת השכיבנו (אינה נחשבת כהפסק בין גאולה לתפילה), משום שהיא נחשבת כגאולה ארוכה (כהמשך לענייני הגאולה). **שישים מעיניו** - שירכז מחשבותיו ומעשיו. **קצת הפסק** - ברכת 'השכיבנו'. **פנייתו** - עבודתו האישית. **מכשרת** - המועילה ותורמת, מכשירה ומסייעת.